

УДК 37.012.85

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-2-39>

Євгенія ПОСТИКІНА,

orcid.org/0000-0003-2675-0224

старший викладач кафедри іноземної мови

Чорноморського національного університету імені Петра Могили

(Миколаїв, Україна) *postykina@yahoo.com*

«ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ» ВИКЛАДАЧА ЗВО В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Виклики сучасного світу вимагають постійної активності особистості в соціумі, зумовлюють необхідність термінових адаптаційних процесів до мінливості навколишнього світу, гнучкості у взаємодії з різними системами і суб'єктами для інтегрування людини в сучасний соціальний простір.

Інформаційні потоки нагромаджуються, інтенсивно поширюються, тому для їх вдалого використання людини потрібні неабиякі вміння оперативного оновлення і поглиблення своїх знань. На сучасному етапі освіта є найціннішим ресурсом, який дає ріст інтелектуальному, емоційному, духовному, професійному, культурному та фізичному збагаченню і забезпечує повноцінний гармонійний розвиток особистості. І саме такі особистості забезпечуватимуть економічний розвиток і конкурентоспроможність нашої держави в майбутньому.

Стрімкі процеси, що відбуваються в суспільстві, поставили нові вимоги до якості освіти та спричинили кардинальну трансформацію функцій викладача, що повинен відчувати дух часу і постійно аналізувати змінні соціально-економічні тенденції, приймати і реалізовувати нестандартні рішення у ситуації ринкової конкуренції, причому ці рішення мають бути адекватними і відповідальними. Професіонал повинен діяти кваліфіковано, вміти швидко адаптуватися і зорієнтуватися серед реальних складних проблем.

Головною метою нашої роботи є визначення особистісних якостей викладача, як ключової ланки впровадження будь-якої інновації в освітньому процесі, і накреслення шляхів формування позитивного ставлення викладача до освітніх новозмін, його прагнення до професійного самовдосконалення, підвищення активності та ініціативності в розбудові вищої школи. Не викликає сумнівів, що дистанційне навчання є закономірною вимогою сучасності, то ж підвищення якості підготовки викладачів нової генерації ми розглянемо в поєднанні з проблематикою впровадження дистанційної освіти.

Ключові слова: «професійна мобільність», технології навчання, дистанційне навчання, самореалізація, інноваційність, гнучкість.

Ievheniya POSTYKINA,

orcid.org/0000-0003-2675-0224

Senior Lecturer at the Foreign Language Department

Petro Mohyla Black Sea National University

(Mykolaiv, Ukraine) *postykina@yahoo.com*

"PROFESSIONAL MOBILITY" OF A UNIVERSITY TEACHER IN CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING

The challenges of the modern world require constant activity of the individual in society, necessitate urgent adaptation processes to the variability of the surrounding world, flexibility in interaction with various systems and subjects to integrate a person into the modern social space.

Information flows accumulate and spread intensively, therefore, for their successful use, a person needs considerable skills of operational updating and deepening of his knowledge. At the present stage, education is the most valuable resource, which gives rise to intellectual, emotional, spiritual, professional, cultural and physical enrichment and ensures a full-fledged harmonious development of the personality. And it is these individuals who will ensure the economic development and competitiveness of our state in the future.

The rapid processes taking place in society have set new requirements for the quality of education and caused a radical transformation of the functions of the teacher, who must feel the spirit of the times and constantly analyze changing socio-economic trends, make and implement non-standard decisions in the situation of market competition, and these decisions must be adequate and responsible. A professional must act competently, be able to quickly adapt and navigate among real complex problems.

The main goal of our work is to determine the personal qualities of the teacher, as a key link in the implementation of any innovation in the educational process, and to outline the ways of forming a positive attitude of the teacher to educational innovations, his desire for professional self-improvement, increasing activity and initiative in the development of a higher school. There is no doubt that distance learning is a natural requirement of modern times, and we will consider improving the quality of training of new generation teachers in conjunction with the issue of distance education implementation.

Key words: "professional mobility", learning technologies, distance learning, self-realization, innovativeness, flexibility.

Постановка проблеми. Проблема професійного самовдосконалення викладачів в умовах упровадження дистанційного навчання у вищих навчальних закладах обумовлена недостатніми методичними матеріалами і практичними напрацюваннями; суперечностями між вимогами суспільства до високої кваліфікації фахівців будь-якої галузі й повільним реформуванням вищої школи, недостатньою її спрямованістю на виробництво.

Ефективність упровадження дистанційного навчання залежить від рівня готовності педагогів до професійного самовдосконалення і освоєння нових інформаційних технологій.

На основі проведеного аналізу наукової і методичної літератури виникла думка про недостатню високу готовність викладачів до модернізованої системи освіти, яка вимагає одночасного застосування знань та навичок з педагогіки і психології, фахових дисциплін та інформаційно-комунікаційних технологій. З огляду на викладене, нашим завданням є розгляд можливих шляхів досягнення професійної майстерності викладача сучасної вищої школи, що збагатить педагогічну майстерність, забезпечить адаптацію до нової ролі педагога в умовах дистанційного навчання, сприятиме його розвитку на перспективу.

Що таке професійна мобільність? У психологічному словнику вона визначається як “здатність і готовність особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати відсутні знання і вміння, щоб забезпечити ефективність нової професійної діяльності”.

Для викладача поняття “професійна мобільність” визначається як адаптивна здатність, що сприяє професійному розвитку та активності фахівця в практичній діяльності при вирішенні навчальних завдань, а також є необхідною якістю для успішної життєдіяльності особистості в сучасному світі, що забезпечує самореалізацію в житті та професії (Грицькова Н.В., 2010:25).

Слід вважати, що здатність відмовитися від стереотипів, готовність до діяльності, взаємодії, перетворення, до творчого осмислення дійсності, критичність мислення, мотивація до самоосвіти є визначальними для особистості сучасного викладача. Таким чином, мобільність як педагогічна категорія виражає ідею поступальних змін відповідно освітніх потреб та умов навчального середовища.

Педагогічні дослідження, присвячені проблемі професійної мобільності, починаються з 2001 року, а до цього більшою частиною були предметом соціологічних досліджень.

Підсумовуючи ці дані, приходимо до висновку, що професійна мобільність до кінця XX століття

відображала потреби розвитку інженерних ідей, а в кінці XX століття перейшла як категоріальна одиниця до області вивчення особливостей розвитку науки і суспільства.

Виникнення педагогічної категорії “професійна мобільність” сталося завдяки зовнішнім та внутрішнім причинам. До зовнішніх причин відносяться зміни, що стосуються життєдіяльності людини (глобальні та індивідуальні). Глобальні зміни пов'язані з реструктуризацією світової і української економіки, в той час як індивідуальні зміни полягають в потребах кожної окремої людини та підвищення кваліфікації, саморозвиток, кар'єрний ріст, перехід до професії, що значно відрізняється за профілем від отриманої раніше.

В умовах, коли практично кожна працездатна людина за свою тривалу трудову діяльність вимушена декілька разів змінювати або професію в цілому, або специфіку своєї діяльності, професійна мобільність набуває особливого значення.

Яскравим прикладом може бути викладач спеціальних дисциплін, який закінчив базовий вищий навчальний заклад десять-двадцять років тому і його галузеві знання для сучасного технічного закладу вищої освіти, що готує нове покоління фахівців, вже застаріли. Він теж має бути готовим вміти отримувати знання, коли у них виникає потреба, йти в ногу з часом, щоб бути запотребованим на ринку праці. Такий фахівець має постійно оволодівати новими методами і технологіями, аби зберігати свою професійну компетентність. Останнє стає можливим завдяки сформованості його професійної мобільності.

Виклад основного матеріалу.

«Професійна мобільність» викладача це цілий комплекс рис, які реалізуються у дистанційному навчанні. Як воно поєднується у дистанційному навчанні? За допомогою сукупності технологій, що дають можливість студентам отримати основний обсяг навчального матеріалу, забезпечуючи інтерактивну взаємодію студентів і викладачів у навчальному процесі, передбачаючи самостійну роботу студентів при засвоєнні професійних знань і навичок. Це також особистісно-орієнтована форма навчання, що зумовлена розмежуванням викладача і студента у просторі і часі. Вона повинна поєднувати в собі кращі традиційні та інноваційні засоби та підходи, тому ґрунтується на новітніх технологіях.

Дистанційне навчання складається з педагогічних та інформаційних технологій. Педагогічні технології повинні забезпечувати високоякісне активне спілкування викладача і студента за допомогою комп'ютера та засобів телекомунікаційного

зв'язку з подальшим самостійним опрацюванням (на основі методології індивідуальної роботи) структурованого матеріалу, представленому у електронному вигляді. Інформаційні технології, в свою чергу, дають можливість створювати, передавати і зберігати навчальний матеріал; організувати і супроводжувати навчальний процес за допомогою сучасних телекомунікаційних досягнень (Гринько В., 2011:130).

Прогресивні зміни в розвиток дистанційного навчання внесла поява радіо і телебачення, стали популярними навчальні радіо- та телепередачі – навчальна аудиторія зросла в сотні разів. Але тут існував істотний недолік – не було можливості забезпечити зворотній зв'язок у реальному часі.

Започаткування другого і третього етапів дистанційного навчання відповідають активній інформатизації суспільства та глобалізації світових процесів розвитку, в тому числі, і освіти. Але вони не взаємовиключні. Багато вищих навчальних закладів Європи та Америки впроваджують електронне дистанційне навчання, однак, враховуючи вимоги сучасності та зважаючи на власні фінансові можливості, пропонують і поєднання вже існуючих форм навчання з новітніми.

У ХХІ столітті доступність комп'ютерів та Інтернету роблять поширення дистанційного навчання ще простішим і швидшим. Інтернет став величезним проривом, значно більшим, ніж радіо і телебачення. З'явилася можливість спілкуватися і отримувати зворотній зв'язок від будь-якого учня, де б він не знаходився. Поширення “швидкісного інтернету” значно розширило можливості дистанційного навчання.

В Україні розвиток дистанційної освіти розпочався значно пізніше, ніж у країнах Західної Європи та Америки у зв'язку з низьким рівнем інформатизації українського суспільства, проблемами оснащення комп'ютерною технікою та відсутністю спеціалізованих методик.

Серйозним кроком було розроблення в грудні 2000 року Міністерством освіти та науки України “Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні”, яка передбачає створення системи навчання, що забезпечує значне розширення можливостей освітніх послуг, реалізацію програми безперервної освіти “протягом всього життя” та індивідуалізацію навчання при його масштабності.

У 2002 році Міністерство освіти і науки України запровадило експеримент з дистанційного навчання і Кабінет Міністрів України затвердив Програму розвитку системи дистанційного навчання на 2004-2006 р.р. Це дозволило створити організаційну структуру системи дистанцій-

ного навчання, розробити правові основи і стандарти, забезпечити матеріально-технічну базу для реалізації перших серйозних пілотних проєктів. Близько 20 вузів III-IV рівнів акредитації здійснили розроблення модулів, електронних дистанційних курсів і впровадили їх у навчальний процес. А вже протягом декількох наступних років відбулося повномасштабне впровадження нової навчальної системи та її інтеграція в світову (Данченко О., 2011:245).

На сьогодні дистанційне навчання є однією з провідних світових тенденцій в освіті. Завдяки йому реалізується принцип безперервної освіти і задовольняється постійно зростаючий попит на знання. Відтак, вже понад 42 вищих навчальних закладах України впровадили програмну платформу MOODLE (систему управління дистанційним навчанням) (Гринько В., 2011:127).

Багато зроблено для запровадження дистанційного навчання в Україні, але це потрібно постійно розвивати, збільшуючи кількість вищих навчальних закладів з дистанційною формою навчання та розширювати і удосконалювати спеціалізації підготовки фахівців у цих закладах. Адже здобуття освіти є не тільки забезпеченням більшого матеріального статку, а й переходом людини на більш вищий суспільний щабель із зростанням соціального статусу і більшими можливостями для власного розвитку. Людина, яка плідно навчається, змінює свій стиль життєдіяльності, розширює рамки своїх можливостей, забезпечує навколо себе цікавий для інших інформаційно-комунікативний простір і формує для себе і оточення нову культуру поведінки. Чим більш освіченими і культурними будуть люди, тим успішнішою ставатиме країна.

При численних плюсах дистанційного навчання є проблеми, які неможливо проігнорувати. Ефективність дистанційного навчання залежить від викладачів, що працюють зі студентами в Інтернет-просторі. Це повинні бути фахівці своєї справи, які володіють сучасними педагогічними та інформаційними технологіями, психологічно підготовлені до роботи зі студентами у новому навчально-інформаційному мережевому середовищі. Та й саме середовище має низький рівень: інформатизація українського суспільства не може конкурувати з провідними країнами світу.

Отже, інноваційні технології навчання, що постійно розвиваються, у сукупності з іншими чинниками (у сучасному світі це пандемічні виклики) призвели до виникнення та широкого розповсюдження новітньої форми освітнього процесу – дистанційної освіти. Вона займає велику нішу в структурі університетської освіти всього

світу і є результатом світових процесів демократизації, гуманізації та інтеграції, які впливають на освітні системи розвинених країн.

З урахуванням змін, які система вищої освіти зазнає сьогодні, актуалізується її перебудова. Саме тому перед викладачами і здобувачами вищої освіти стоїть завдання швидко адаптуватися під нові умови й правила. При цьому головним завданням залишається якісна підготовка фахівців, здатних до творчого мислення, володіння високопрофесійними вміннями і навичками, спроможних швидко орієнтуватися у великих обсягах інформації й сучасних інформаційних технологіях.

Складна теперішня епідеміологічна ситуація у всьому світі та воєнний стан в Україні зобов'язує змінити формат спілкування між учасниками освітнього процесу, що можливо і найбільш ефективно завдяки використанню засобів дистанційних технологій.

Засобами, що забезпечують у дистанційному навчанні усі форми взаємодії, є сучасні інформаційні телекомунікаційні технології, які дають студентам змогу самостійно долучатися до найрізноманітніших інформаційних джерел. Найбільш поширеними засобами організації дистанційного навчання є ті, що базуються на Інтернет-технологіях – електронна пошта, чати, відеоконференції, форуми, веб-сайти, онлайн-бібліотеки, файли розсилки.

Дистанційні технології це ті, які реалізуються із застосуванням сучасних інформаційних і телекомунікаційних мереж, що дозволяють здійснювати процес навчання на відстані, без особистого контакту між викладачем і студентом.

Сьогодні, незважаючи на велику кількість телекомунікаційних спеціальностей, яким навчають у вищих навчальних закладах України та впровадження різних курсів з підготовки, у викладачів є велика необхідність підвищувати свій рівень через те, що технологічні знання старіють кожні 2-3 роки. Впровадження сучасних технологій навчання є необхідним для якісної підготовки фахівців, що задовольнятимуть умови ринку праці. Нові вимоги не зменшують і активної ролі викладача, оскільки він має визначити рівень знань здобувача вищої освіти й прийняти рішення щодо коригування навчальних програм, щоб домогтися найкращого засвоєння навчального матеріалу.

Дистанційні технології можна розглядати як природний етап еволюції традиційної системи освіти від дошки з крейдою до електронної дошки й комп'ютерних навчальних систем, від книжкової бібліотеки до електронної, від звичайної аудиторії

до віртуальної. Такі технології надають можливість проводити дистанційне навчання за допомогою Інтернету; урізноманітнити засоби спілкування студентів і викладачів; активізувати роль викладача і здійснювати контроль за процесом навчання, застосовуючи багаторівневу систему тестування; поповнювати бази даних та накопичувати різнобічну статистику.

Застосування дистанційних технологій у процесі навчання дає змогу викладачам систематично керувати навчальною роботою студентів, контролювати й аналізувати їх діяльність за кожним модулем навчальної дисципліни, що стимулює студентів якісно освоювати зміст вищої освіти, а студентам – можливість обирати зручний час для вивчення й засвоєння навчальних дисциплін, самостійно здійснювати дистанційно-модульний контроль та аналіз своєї навчальної діяльності.

У практику роботи навчальних закладів всіх типів і рівнів стрімко входять нові педагогічні технології. З огляду на те, що глобалізаційні процеси спричинили прискорення темпів розвитку, майбутні викладачі, отримавши в навчальному закладі певні знання та практичні навички з професії, на практиці потрапляють в ситуацію, коли отриманих здобутків не вистачає або вони не відповідають актуальним потребам. Зумовлено це тим, що за період навчання зазнають змін не тільки виробничі технології, а й основні вимоги до фахівця певної професії. Особливого значення набувають фахові якості викладача, оскільки вони зумовлюють якісне виконання педагогом його функцій – високий професіоналізм.

Сучасному педагогу недостатньо вміти передавати студентам ту інформацію, якою володіє він сам. Високий професійний рівень передбачає здатність педагога перетворювати свій предмет на засіб формування особистості сучасної формації. Взаємодія викладача і студента є одним із найважливіших чинників, які впливають на становлення особистості. Тому викладач має бути різнобічно освіченою людиною. Окрім фундаментальних знань свого предмета та методики його викладання він має бути взірцем творчого відношення до праці, викликати повагу студентів і бути прикладом для наслідування.

Висновки. Професія викладача вимагає особливої чутливості до змінних тенденцій суспільного буття, здатності адекватно сприймати потреби та вимоги суспільства, відповідно коригуючи свою діяльність. Особливу значущість має ця здатність за сучасної інформаційної доби, яка потребує від особистості багатьох, принципово відмінних від попередніх, навичок, умінь і відповідного мис-

лення. Викладач вищої школи має бути винятково уважним як до нових реалій і тенденцій суспільного розвитку, так і до нововведень у сфері змісту, форм і методів навчання та виховання.

Успіх кожної дії великою мірою залежить від того, наскільки людина володіє способом її виконання. Щоб оволодіти ним, навіть тоді, коли вже відомо, як її потрібно виконати, необхідна практика і перш за все вправність в ній, тобто цілеспрямоване, певним чином організоване, багаторазове виконання дії. В результаті майстерності виробляється навичка. Проблема розвитку мобільності фахівця, який має бути конкурентноспроможним на сучасному ринку праці, стосується у першу чергу викладача, так як він виступає в якості специфічного джерела, керівника, наставника, модератора з питань формування та розвитку мобільної особистості сучасного студента.

Щоб мотивувати студентів продуктивно працювати і навчатися, викладач сам повинен навчитися використовувати можливості віртуального світу в навчальних цілях і, не виключаючи природних і людських зв'язків і відносин, передавати підлеглим кращі зразки, способи і норми поведінки в усіх сферах життєдіяльності.

Мобільний викладач – це вчитель-лідер. А в чому це виражається? Перш за все - в активній життєвій позиції, впевненості в собі при публічних виступах, конструктивних способах взаємини зі студентами, формуванні позитивних моделей мислення, демонстрації навичок такої поведінки, що викликає у оточення бажання наслідувати, формуванні власних цілей та ціннісних орієнтирів, які дають студентам можливість побачити, що вони приносять успіх, вмінні вибрати напрямок дій і сконцентрувати ресурси групи для досягнення мети.

Викладач має бути самовмотивованим не на репродукцію своїх напрацювань, а на експеримент, дослідження, новаторство. Відмова від стереотипів, здатність до інновацій, але при цьому критичне осмислення, вміння підібрати найбільш ефективну для вирішення викладацької задачі технологію – все це визначає професійну мобільність.

Мобільність викладача визначається соціальними та індивідуально-особистісними чинниками, виступає як результат власних внутрішніх зусиль для цілеспрямованого саморозвитку, скерованих на усвідомлення своєї суспільної та професійної ролі, а також самооцінку власної професійної діяльності. Але головним чинником тут виступає внутрішня свобода особистості, її вміння відкинути сформовані стереотипи та поглянути на життя і професійну ситуацію по-новому, нестандартно, іноді виходячи за межі буденності. Це під силу лише творчій людині, яка володіє креативними здібностями.

Особливу увагу варто звернути на професійну мобільність як інтегровану особистісну якість, яка є передумовою ефективної роботи викладача. Як професійно значуща якість особистості, вона є складним психологічним утворенням і включає в себе мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий фактори. Тобто в основу професійної мобільності закладені стійкі психологічні установки, внутрішня налаштованість на конструктивну поведінку під час виконання роботи, орієнтованість на активні і цілеспрямовані дії. Якщо ці речі об'єднуються в людині і достатньо розвинені, то можна говорити про високий професійний рівень сучасного викладача, який сьогодні повинен швидко переорієнтуватися на нову форму надання освітніх послуг і спроможний прийняти виклик – перехід на дистанційне навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильова Т. Тьюторство. Що це, як допомагає учням і чи можливе в Україні. Веб-сайт: Нова українська школа. Режим доступу: <https://nus.org.ua>
2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови*/ Гол. ред. Бусел В. Т. Київ: ВТФ “Перун”, 2009. 1736 с.
3. Власова О. І. *Педагогічна психологія: Навчальний посібник*/ Київ: “Либідь”, 2005. 400 с.
4. Волкова Н. П. *Професійно-педагогічна комунікація*/ Київ: ВЦ “Академія”, 2006. 256 с.
5. Биков В. Ю. *Моделі організаційних систем відкритої освіти*/ Київ: “Атіка”, 2009. 684 с.
6. Буряк В. К. *Умови та засоби самоосвіти*/ Вища школа. 2002. № 6. с. 18-27.
7. Галузяк В. М. *Мотиваційно-ціннісні детермінанти індивідуального стилю педагогічного спілкування*: автореф. дис. канд. психолог. наук/ Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 1998. 17с.
8. Гапон Н., Дубняк М. *Викладач очима студентів*/ Вісник Львівського ун-ту ім. Івана Франка. 2009. Вип.2 5, ч. 1. с. 35-37.
9. Гончаренко С. І. *Український педагогічний словник*/ Київ: “Либідь”, 1997. 389 с.
10. Горбатюк Р. М., Тулашвілі Ю. Й. *Мобільне навчання як нова технологія вищої освіти*/ Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Педагогіка, соціальна робота. 2013. Вип. 27. с. 31-34.
11. Гринько В. *Аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену “професійна мобільність”*/ Молодь і ринок. 2011. № 5. с. 127-131.
12. Грицькова Н.В. *Професійна мобільність фахівця: сутність та структура*/ Вісник ЛНУ ім. Т. Г. Шевченка. 2010. № 12. с. 25-32.

13. Гузій Н. В. *Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти*/ Київ: НПУ, 2004. 243 с.
14. Данченко О. *Формування соціальної зрілості студентів вищих навчальних закладів як необхідна умова реалізації особистості повноцінного життєзабезпечення*// Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: збірник наук. праць/ Редкол.: Суценько Т. І. та ін. Запоріжжя, 2011. Випуск 18. с. 342-349.

REFERENCES

1. Vasylova T. Tiutorstvo. Shcho tse, yak dopomahaie uchniam i chy mozhlyve v Ukraini. [What is it, how does it help students and is it possible in Ukraine] Veb-sait: Nova ukrainska shkola. Rezhym dostupu: <https://nus.org.ua> [in Ukrainian]
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / Hol. ed. Busel V. T. Kyiv: VTF "Perun", 2009. 1736 p.. [in Ukrainian]
3. Vlasova O. I. Pedahohichna psykholohiia: Navchalnyi posibnyk. [Pedagogical psychology: Study guide] / Kyiv: "Lybid", 2005. 400 p. [in Ukrainian]
4. Volkova N. P. Profesiino-pedahohichna komunikatsiia. [Professional and pedagogical communication] / Kyiv: VTs "Akademiia", 2006. 256 p. [in Ukrainian]
5. Bykov V. Yu. Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity. [Models of organizational systems of open education] / Kyiv: "Atika", 2009. 684 p. [in Ukrainian]
6. Buriak V. K. Umovy ta zasoby samoosvity.[Conditions and means of self-education] / Vyshcha shkola. 2002. № 6. pp. 18-27. [in Ukrainian]
7. Haluziak V. M. Motyvatsiino-tsinnisni determinanty indyvidualnoho styliu pedahohichnoho spilkuvannia: avtoref. dys. kand. psykholoh. nauk [Motivational and value determinants of the individual style of pedagogical communication: thesis Ph.D. psychologist. of Sciences] / Kyiv: In-t psykholohii im H. S. Kostiuka APN Ukrainy. 1998. 17 p. [in Ukrainian]
8. Hapon N., Dubniak M. Vyklyadach ochyma studentiv [The teacher through the eyes of students] / Visnyk Lvivskoho un-tu im Ivana Franka. 2009. №25, ch. 1. p. 35-37. [in Ukrainian]
9. Honcharenko S. I. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary] / Kyiv: "Lybid", 1997. 389 p. [in Ukrainian]
10. Horbatiuk R. M., Tulashvili Yu. Y. Mobilne navchannia yak nova tekhnolohiia vyshchoi osvity [Mobile learning as a new technology of higher education] / Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho nats. un-tu. Seriia: Pedahohika, sotsialna robota. 2013. №. 27. p. 31-34. [in Ukrainian]
11. Hrynyk V. Analiz teoretychnykh pidkhodiv do vyvchennia fenomenu "profesiina mobilnist" [Analysis of theoretical approaches to the study of the phenomenon of "professional mobility"]/ Molod i rynek. 2011. № 5. p. 127-131. [in Ukrainian]
12. Hrytskova N.V. Profesiina mobilnist fakhivtsia: sutnist ta struktura [Professional mobility of a specialist: essence and structure] / Visnyk LNU im. T. H. Shevchenka. 2010. № 12. p. 25-32. [in Ukrainian]
13. Huzii N. V. Pedahohichnyi profesionalizm: istoryko-metodolohichni ta teoretychni aspekty [Pedagogical professionalism: historical, methodological and theoretical aspects] / Kyiv: NPU, 2004. 243p. [in Ukrainian]
14. Danchenko O. Formuvannia sotsialnoi zrilosti studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv yak neobkhidna umova realizatsii osobystosti povnotsinnoho zhyttiebezpechennia [The formation of social maturity of students of higher educational institutions as a necessary condition for the realization of the personality of a full life support] // Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh: zbirnyk nauk. prats/ Redkol.: Sushchenko T. I. ta in. Zaporizhzhia, 2011. № 18. p. 342-349. [in Ukrainian]